

կը պահէի Զուարճալիք մաս մը՝ որ Նորիպէս գեղեցիկ զարդ մը կը կապուցանէ ընտանեկան (խոյսցըններու)։

Իսկ գալով «Լոյս» պատի Օրացոյցին՝ ամենէն յառաջ աչիքի կը զարնէ 12 Հոյ պատաստեղծներու կենդանագիրները, որոնց ամենուն ալ կենսագրականը առանձին յատկութեամբ մը օրացոյցին սկիզբը զետեղուած է։ Զանց կ'ընենք արդէն շատ անգամ՝ կենսագրուած քանաստեղծից վրայ խօսիր։ Նորիպէս աստիճանունը Թովհ. Թումանեանին է, որ իւր ինքնակենսագրութիւնը գրած է։ Ասկէ կ'իմանանք թէ ոչ թէ բուն բանաստեղծ եղած է, այլ երկրպէս բանաստեղծ ինկած է. թէպէտ ասանց ասոր ալ, պարպապէս գրածներէն ամեն մարդ կրնայ իւր ըսածին ճշմարիտ ըլլալը ճանչնայ։ Մենք իւր բանաստեղծութեանց վրայ «Հանգստի» մէջ արդէն խոսած ենք եւ իւր նկարագիրը մասնանիշ ըրած։ Թովհ. Թովհանեանին կենսագրութիւնը գրողը Նոյն պատիւը կ'ընծայէ անոր՝ ինչ որ Թումանեանին տրուած է. մենք հաստատում ենք։ Չորսնեան՝ որուն կենդանագիրն ալ բանաստեղծից շարքին մէջ գտնուած է՝ աւելի գրագէտ, Տրապարակագիր եւ ի մասնագիր անուն ունի՝ քան բանաստեղծ։ Սակայն իւր գրած ոտանաւորները վկայ են թէ այս անուն արժանի է. եւ արդէն իւր ամեն գրուածքն բանաստեղծական աշխարհ ու հնչականութիւն կ'ապրէ։ Վերջնական անունն է Ալ. Ծատուրեան, որուն ինքնակենսագրութիւնը այսպէս կը սկսի. «Եւր ծնունդս չգիտեմ», Մեր շրջանը վրայ երեւցած ժպիտը շուտով կը փարատի եւ անոր տեղ կարեկցութիւն մը կը տրիւ վրանիս, երբ կենսագրական յառաջ տանելով հասու իրարանք թէ ինչպիսի վշտերու, դառն հոգեբանական վրայ եղած է այս բնուած գրիչը իւր պահած հացը քարելու համար։ Ստուգի շատ բանաստեղծներու կենսանքն է՝ զոր կը կարգաւոր այս կենսագրականին մէջ։ Աւետիք խաչակնանով կը վերջանայ 12 հինսագրութեանց շարքը, բուն օրացոյցին ամեն մէկ լիցիլին առջեւ ի իրարմ առանձին, Նշանաւոր անձանց խոսքեր, տեղեկութիւններ գրուած են, իսկ լիցիլին ետեւի կողմ, գնացած գիտելիքներ, գուրաւալիք, մարմնամարզութեան վրայ շարունակեալ պատկերազարդ կտորներ, փոքրիկ պատմութիւններ, միով րանիս ժողովուրդը հետաքրքրող ու գոհացնող բազմաթիւ նիւթեր։

Ստուգի մեր եւ կարծենք ամեն մարդու արմատը կը պատահուէ «Լոյս» օրացոյցներուն

երիտասարդ հրատարակչին այն անհոնը աշխատութիւնն ու եւանդը, որով կրցած է բազմաթիւ համալսարանի գրիչներու ստատարութիւնը փաստելի եւ իւր Օրացոյցներն այնչափ քաղմակոյմանի նիւթերով քօխացնել, այս բանական չէ. ինքը տակաւին կը նկատի վանդը տարի տարի յառաջացնելով ժողովրդեան առասիւ հասմանը ընկեր։ Թե այս պիտի յաջողի մենք հաստատուն յայտնելք, որուն գրաւականն է այս տարւած «Լոյսին» հսկայ քալը մը յառաջգիւծած ըլլալը։ Սրտանց յաջողութիւն հայրենասէր գիտնականին։ 4. 2. 2.

— 420 —

Ա Յ Ա Ն Ա Ի Ա Յ Ա Ն

Ժ Ա Ղ Կ Է Փ Ո Ւ Ն Ջ

1 Հայագիտ յիշատակ մը։ Ձ. «Լուսիկ», ամսագրի վերածնունդ։ 2. Հին հայերէնի «ընդ», նախագրութիւնը։

«Հայագիտ» հիւսնիւնը՝ Բուսարիկ անհետարութեամբ կը գտնուի Բիսուսի ընկերութիւնին P. Peeters քահանային կենաց այն մասը՝ որ Հայ լեզուին հետ աղբոր ունի։ Դրանք է ի Tournaի Սկստ. 1871)։ Գրաքար հայերենն սկսած է սորիկ 1805, Tronciennեթի (Բեզգիտական արեւելեան դպրոցի) եւ Louvainի մէջ առաջին տարւածի, ի սկզբան գրեթէ առանց զրիւ եւ այն՝ բազմաթիւ աշխատութեանց եւ հիւսնարութեանց պատմաւոր՝ անընդհատ ընդհատուելով, Բեզգիտական գտնուած ատեն, (ուր 1802 1803) միջոցներուն ատարի եւ արարելոցներ կը սորիկ հայերէն լեզուն գործնականապէս ուսանելու կը սկսի առաջնորդութեամբ Զայեթի կրթականի մը (Ղ. Ղազարեան), որուն գաղաւաղութիւնը քիչ ատենին կ'ընդհատուի եւ Ղեկուոր կը սկսի ինքնաշխատութեամբ հայերէն լեզուն իրեն սեպհականը։ Հայերէնի կրթականութիւնը (morphologie) Ղեկուորմանի Porta linguarum orientaliarum սորիկ է. իսկ համալսարանութիւնը (syntaxe) ի սկզբան Laueri Armenische Grammatikով փորձած է, որուն արտաւանդութիւնը տեսնելով՝ իւր քով գտնուած միակ քերականութիւնը, Հ. Աւետիքեանի Քերականութիւնը հայերէնը (վերնաւ. 1823) սկսած է գործածել։ Հայագիտու ոչ միայն քաջ գործարարեալ գրած է այսպիսի անհուկ միջոցներով, այլ աշխարհաբար հայերէնի ալ տիրապետ է իւր տոկոսն աշխատողութեամբ, առաջ գործածած է Kalnzi քերականութիւնը եւ Finckh Lehrbuch der Neoslavonischen Literatursprache. Հայագիտու տակաւին հայկական մասնաւոր ուսումնասիրութիւն մը չէ հրատարակուի, իւր մուտքը Հայագիտաց գաւառի մէջ կը յայտնուի այն երկու մասնաւորութեանով, զոր այս տարւած Analecta Bollandiana XXIV հատարուն մէջ գրած է (էջ 125 128)։ Աւետիքեան մասնաւորութիւն մըն է Գր. Ս. Վեբերի Die katholische Kirche

in Armenien ստուար գրքին վրայ: Բնագրատի մ'անաշտուութեամբ, որ գլխաւորաբար Քոյան-գեանց յատուկ է, յիշեալ մասեանք թէ կարգաւորութեան եւ թէ սկզբունքի կազմակերպական գաւառ: Վերոնեքր քրի շին տրուած է: Հայկական նիւթայ վերաբերեալ հրատարակութեանց ունեցած մեծ հմտութիւնը կը յայտնուի, երբ Վերոնեքրն անձնութիւն մնացած ազգիքներէ անոր մտադրութեան կը յանձնէ: Բնագրատութիւնը կը վերջնորդէ բազմաբար յայտնելով՝ որ հեղինակը իւր երկասիրութիւնը նոր կայապարեւաններէնով վերադիմ հրատարակէ: Միւս մասեանքստուութիւնը J. Labourt Le Christianisme dans l'empire perse sous la dynastie sassanide. Paris 1904 (Կրթ մաս Bibliothéque de l'enseignement de l'histoire ecclesiastique): Հեղինակին անձնութիւն մնացած Հայկական մասեանքայ այս նիւթի վերաբերեալ յիշատակութիւնները սրամիտ քննադատին աշխատէ շին կրքած վիճակը, որմէ կ'իմաստէ Peeters հայկական մասեանքութիւնը յայտնաբերուած: Միւս մասեանքստուութիւնը (էջ 125 127, Վեհեմ 1832) չէ գիտարար, ուստի Հայագէտս գանի մտադիր կ'ընէ: — Վերջերս Քոյանցեանք իրենց մասեանքարանին հայկական բաժնիւր շատ ճանաչողին, անշուշտ Peetersի ազգայն ուսումնասիրութեանց առաջին հայկ. պիւթիւնը համար կ'ընէ:

2. Լեւոն, աւուրի վերջնութիւն: Մեղի ուրախութիւն առ թող ծանուցարէ մի կ'իմանաք թէ Պատշաճաւոր իշխանութեան թղլուտուութեամբ Ներկայ 1905 թուից սկսած Լեւոն երկամսեայ հանգ էր գաւառն ու մ'անաշտուութիւն ծնի ծրարով:

8. Էյն ճանիւթէ՝ «Էթ. Լեւոն-Բիւն» Դուկտ. Գիւնի թիւթի KZ XXXIX, էջ 501 — 538 Die altarmenische Präposition and վերնագրով գրութիւն մ'ունի, Այս ուսումնասիրութեան աւելիք տուած է, ինչպէս հեղինակն իսկ կը խոստովանի A. Meillet Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique. Vienne 1903. Նախ վառն զի հաս ընդ նախագրութեան սեռական հոլով առնուիլ չէ յիշուիր թէ եւ լեզուարան հեղինակն իւր ուրիշ մէկ գրութեան մէջ (ս. MSL XL 411) այս հոլովն առնուիլ յիշուած է. բայց մտաւանդ այն՝ որ առանց ամենեւին առհասարակ Esquisseի մէջ կը հաստատուի թէ ընդ տրական հոլով կ'առնուի: — Անկայն Ե. Գիւնի իւր գործին ամբողջական ընելու համար ընդի առած ամէն հոլովներուն վրայ ալ կը խօսի: Վկայութիւնները կը բերէ հետեւեալ գրքերէն Եմբիկ, Ջեմբ, Կորիւն, Եղիշ, Մովսէս խորեանցի եւ Ս. Գրիգը: Վերջնայ վկայութեանց կողման եւ նաեւ յունարեն ընդգիրք, իսկ առաջիններունը գերմաներէն թարգմանուած են: Հոլովներն այս կարգաւ են. Գոյմիական, բայաական, սեռական, հայրական, ներգոյական, տրական ներգոյական միասին: Ի վերջոյ համեմատութեան մը կ'ընէ ընդի եւ գոյմի and թէ մեծ

տարակուսելի կը համարի երկու նախագրութեանց նոյն ծագումն ունենալը, գարձայ կը հաստատուի, թէ հայ. ընդ արտադրող կարգի հին ձեւ մը մասնաւորի կ'ընէ: Ահա ընդ հանրապետ ուսումնասիրութեան կերպարանը: Մեր հոլովանք վայն ոչ նոր կը գտնենք եւ ոչ կատարեալ: Արեւն ընդ նախագրութեան վրայ ուրիշ քերականք մ'անաշտուգ լ. յարեանք շատ ցեղեցիկ խոստած են: Միայն թէ Գիւնի լեզուարանական տեսակէտն ալ կ'ընկառնուի: — Հայագէտս յաւադրին բրած կ'ըլլար, եթէ Լ. Բ. Գարուն խորեանցին ու Ջեմբը իւր վկայութիւն չգործածէր: Այս բանն կ'ընենք աշտնոր համար, որ այս մասեանքիւր բառերու կամ շարադրութեանց կողմանէ քառականներէն կը լեղին, այլ ընդ նախագրութեան տուած սխալ խորագրութեանց համար: Օր. ագ. հայրապետ խորագրութեանց մէջ յիշենք հետեւեալները. «Հակաս տուեալ ընդ Բախուրը (Խոր. Վեհեմ. 1865, 192) էջ 516, Եղիւնի եւ որ քառական մասեանքի մը չ'սկսած տուեալ ընդ Բախուրը, պիտի բերէ, նոյն 516 էջը հայագէտս իւր հայրականի օրինակ բերած է այս խօսքը. «Որք ընդ ուրիշ մարտնէրն», անշուշտ չ'գիտնէր յայն բառն առած է փոխանակ յայն (Բարաբր) բառին: Էջ 525 բոլորովին աւելորդ անգ յառաջ բերած է քանի մը վկայութիւն իւր ընդ ընդ ուղղականի օրինակ. «Բազա լարեանց որ անցին ընդ Հայը (Խոր)». «Ընդ Կորին եւ ընդ Հայը կամեալք անցանէլ» (Ջեմբ, Վեհեմ. 1832, էջ 25): Իրեւ տրականի օրինակ յիշած է թէ մէջ պիտի նաեւ հետեւեալները՝ «Պատարաւք ընդ Մակեդոնացի» (Խոր), «Եզապա խաղաղութեան Պարսից ընդ Բուռնայն եւն, փեւ. ընդ Մակեդոնացիս, ընդ Եղիս բառն: Գեպեւ ինքնին իսկ Ե. Գարուն գրք մէջ ալ պայտիս յայնակի տրական ձեւի կը հանգիպինք բայց շատ ցանցաւ. բայով՝ գրքաբար սխալ բայով կ'ընայ երեքայրեւ. Օր. «Հակասեցան շարք թարգմանորք ընդ հեղին» (Նանգ. Ժ. Ի.), «Երբմ գորականքն ընդ պլ. ազգայն պատերազմիցն» (Ութ. Պաւլ. Վ. էջ 55 եւն): Եւսմենայն գէպս Ե. Գիւնի պիտ գրուածքը մանագիտայ համար հետաքրքրական է:

ՔԱՎԱՅԳԱՎՈՐԹԻՒՆ

ՌԻՍԻՒՄԵՆԴԻՆ
ԱԶԳԱՅԻՐՈՒՄՆ շաղկական Թանգարան (Museum)
ի Նայաթաղան Ներկա. 66:
ԴՐԱՄԱԿՆԱԿՆԱՆ Արշակունի դրամներ Ժողովարան Սպանիոյ Անդալուսի Գեորգի. 70:
ՆԵՐԱՆԳՐԱՆՆԱՆ — ԲՈՒՆԴ ԴՈՒՄ. Ստեփան Փաշա Սպանիոյ (պատկերաբար). 75:
ԲԵՆԻՍԵՆԴՈՒՄՆԱՆ Էրն շայտ տեղւոյ անուններ. 78:
ՄԱՆԵՆԴՈՒՄՆԱՆ Թոփեւանի «Լյոս» օրապոյսներ. 92:
ԱՅԼԵՆԻՍԵՆԻ
ԺԱՂԱՅԻՐՈՒՄՆ. 95.

ՀՐԱՍՄԱՎԿԻՆ ԵՒ ՊԱՏԱՍԻՆԱՆՈՒՄՆ ԽՈՒՄԻՐԻՐ

Վ. ՌԱՓԵՅԵԼ Վ. ՊԱՐՈՆՆ

ՎԵՆԵՆԱ, ՄԻԻԺՈՐԵՆԱՆ ԳՊԱՐԱՆԱ